

Ks. Tadeusz Pyzdek

Wiedeń

PRAWO DO PRACY W NOWOCZESNEJ GOSPODARCE RYNKOWEJ. PRÓBA ROZWIĄZANIA PROBLEMU

1. „EWANGELIA PRACY” JANA PAWŁA II W KONFRONTACJI Z POZYTYWIZMEM PRAWNYM

Pozytywizm prawny reprezentuje pogląd, że prawa człowieka pochodzą od władzy państwowej, która je ustanawia w aktach prawnych wewnątrzpaństwowych, bądź też za zgodą państw są ogłaszane w deklaracjach i konwencjach międzynarodowych. Nauka społeczna Kościoła, na której opiera się „Ewangelia pracy” Jana Pawła II uważa, że prawa człowieka nie pochodzą od woli sprawujących władzę, ani też nie są one wytworem stosunków społeczno-gospodarczych, lecz wypływają bezpośrednio z godności człowieka.¹ Ogłoszenie praw człowieka nie jest więc równoznaczne z ich ustanowieniem, lecz jest jedynie stwierdzeniem przez odpowiednie władze ich przysługiwania każdemu człowiekowi i konieczności ich ochrony. Zgodnie z tym stanowiskiem, prawa człowieka przysługują ludziom nie dlatego, że są ogłaszane w aktach prawnych, lecz z tej racji, że są ludźmi. Przysługują one każdemu człowiekowi, niezależnie od koloru skóry, rasy, narodowości, przynależności państwowej, religii, pozycji społecznej, płci i wieku.² Są powszechne i nienaruszalne dlatego jednostki ludzkie nie mogą się ich wyrzec a społeczeństwo skoro ich nie ustanawia i nie przyznaje, nie może ich też ograniczać ani odbierać. Ich niezbywalność i nienaruszalność jest zakotwiczona w naturze ludzkiej a ostatecznie w Bogu, Stwórcy natury ludzkiej.³ Bóg

---

¹ Por. F. J. M a z u r e k, *Prawo do pracy w encyklice, w: Laborem exercens. Powołany do pracy. Komentarz*, J. Krucina (red.), Wrocław 1983, s. 201.

² Por. J. G a ł k o w s k i, *Podstawowy wymiar ludzkiego bytowania*, *Więź* 25 (1982) nr 6(284), s. 50. Por. T. M a z o w i e c k i, *Chrześcijaństwo a prawa człowieka*, *Więź* 21 (1978), nr 2 (202), s. 6; H. W a ś k i e w i c z, *Prawa człowieka, pojęcie, historia, Chrześcijanin w świecie* 10 (1978) nr 3-4, s. 38.

³ Por. J a n P a w e ł I I, *Podstawą prawa jest prawda o człowieku*, *L'Osservatore Romano* (wyd.pol.) 13 (1992), s. 16

jest tym, który wpisuje w sumienie człowieka obowiązujące go prawa. Bóg jest więc ostatecznym ich źródłem.⁴

2. PRAWO DO PRACY W ŚWIETLE PRAW CZŁOWIEKA W OGÓLNOŚCI

Jan Paweł II ucząc o prawach człowieka odwołuje się zasadniczo do dwóch dokumentów. Jednym z nich jest encyklika Jana XXIII *Pacem in terris*, drugim *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ* z dnia 10 grudnia 1948 roku.⁵

Pierwszą grupę praw człowieka stanowią prawa, które dotyczą zabezpieczenia ludzkiej egzystencji i osobowego rozwoju człowieka. Drugą grupę praw człowieka stanowią indywidualne prawa wolnościowe, powszechnie nazwane klasycznymi. Trzecią grupę stanowią prawa społeczne.⁶ Aczkolwiek grupy tych praw posiadają własną specyfikę to jednak stanowią one jedność. Jedność praw człowieka określona jest przez to, że odpowiadają one „istocie godności człowieka, człowieka rozumianego całościowo, a nie sprowadzonego do jednego tylko wymiaru [...] w człowieku są one nierozłączne”.⁷ Człowiek żyje w świecie wartości materialnych i duchowych. Potrzeba korzystania z nich dotyczy obu tych dziedzin równocześnie. Zagrożenie praw wolnościowych jak i społecznych rani człowieka w jego człowieczeństwie.

Innym argumentem, który zdaniem papieża przemawia za jednością praw wolnościowych i społecznych jest ich funkcja. Pomiedzy prawami zachodzi współzależność. Bez gwarancji minimum egzystencji wszystkie inne prawa tracą swój sens. Jan Paweł II podkreśla, że nie można mówić o wolności, jeśli człowiek nie posiada pracy będącej źródłem utrzymania jego i jego rodziny. Prawo do pracy związane jest ściśle z innymi prawami człowieka, które bronią jego godności. Dlatego kiedy uczy o prawach związanych z pracą posługuje się takimi terminami jak „prawa człowieka pracującego” albo „uprawnienia ludzi pracy”.⁸ Uprawnienia te należy rozpatrywać nie w oderwaniu od praw człowieka, „lecz w szerokim kontekście ogółu praw właściwych człowiekowi, z których wiele zostało już proklamowanych przez odnośne instancje

⁴ Por. J a n P a w e ł I I, *Ochrona praw ludzkich w Europie. Z okazji XXX-rocznicy Europejskiej Komisji Praw Człowieka*, w: J a n P a w e ł I I, *Nauczanie społeczne 1980*, Warszawa, t. 2, s. 164–166; J a n P a w e ł I I, *Pokój nie jest możliwy bez międzynarodowej solidarności. Do Korpusu Dyplomatycznego*, L'Osservatore Romano (wyd. pol.) 7 (1986), s. 6

⁵ Por. T. B o r u t k a, *Nauczanie społeczne papieża Jana Pawła II*, Kraków 1994, s. 60

⁶ Por. T. B o r u t k a, jw. s. 61-67.

⁷ J a n P a w e ł I I, *Oroędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych, Chrześcijanin w świecie* 83 (1979), s. 83.

⁸ LE, Wprowadzenie; Por. LE, 16; 17.

międzynarodowe, i gwarantowanych coraz bardziej przez poszczególne państwa w stosunku do własnych obywateli”.⁹

O. Nell-Breuning pisze: „Prawa człowieka pracującego stanowią dla papieża istotną część składową praw człowieka w ogóle, znajdują w nich swoje oparcie i dlatego nie mogą i nie powinny zostać od nich oderwane”.¹⁰ Prawa człowieka pracującego należą do podstawowych praw osoby ludzkiej. Nieprzestrzeganie ich oznacza zawsze naruszenie praw człowieka w ogólności. Prawa człowieka pracującego muszą być przestrzegane w każdych warunkach i ze wszystkimi konsekwencjami. Jan Paweł II uczy, że do przestrzegania praw człowieka pracującego zobowiązany jest każdy system gospodarczy. Współczesny system gospodarczy musi zostać tak zorganizowany, żeby w jego ramach możliwe było zachowanie praw człowieka pracującego. Oznacza to, że prawo do pracy zostaje współczesne zinterpretowane pod kątem godności ludzkiej, jako prawo człowieka do działania.¹¹ Jedność praw człowieka, która wypływa z godności osoby ludzkiej, stanowi fundament, na którym „Ewangelia pracy” Jana Pawła II opiera prawo do pracy.

3. PRAWO DO PRACY JEST PODSTAWOWYM PRAWEM CZŁOWIEKA

Prawo do pracy występowało zawsze w przeszłości, zmieniały się tylko jego rozumienie i forma stosowania. Do XVIII wieku przeważająca liczba ludności wykonywała pracę w gospodarstwach rodzinnych jako kupcy, rękodzielnicy, a także służący. W następnym okresie przeważająca liczba ludności stała się najemnikami.¹² Rozwój przemysłu stworzył podstawę – uczy Jan Paweł II – do postawienia w nowy sposób problemu pracy ludzkiej. Industrializacja wywołała tak zwaną kwestię robotniczą.¹³ Na tym tle zrodził się problem prawa do pracy i innych praw z nim związanych.¹⁴ W społeczeń-

---

⁹ LE, 16.

¹⁰ „Die Rechte des arbeitenden Menschen sind für den Papst ein wesentlicher Bestandteil der Menschenrechte überhaupt, haben in ihnen ihren Rückhalt, können und dürfen aus ihnen nicht heraufgehoben werden” O. N e l l - B r e u n i n g, *Soziallehre der Kirche. Erläuterungen der lehramtlichen Dokumente*, Wien-München-Zürich 1983, s. 253; Por. O. N e l l - B r e u n i n g, *Arbeit vor Kapital. Kommentar zur Enzyklika Laborem exercens von Johannes Paul II.*, Wien-München-Zürich 1983, s. 45

¹¹ Por. D. M i e t h, *Arbeit und Menschenwürde*, Feiburg-Basel-Wien 1985, s. 29

¹² Por. J. H ö f f n e r, *Gesellschaftspolitik aus christlicher Weltverantwortung*, Regensburg 1966, s. 425

¹³ Por. LE, 8.

¹⁴ Por. K. D i r s c h m i e d, *Das soziale Grundrecht. Recht auf Arbeit*, w: *Die sozialen Grundrechte*, Wien 1971, s. 25

stwach rozwiniętych nie ma już miejsca na pracę niewolniczą czy pańszczyźnianą, zanika także praca wykonywana honorowo.

Katolicka nauka społeczna zwlekała długi czas z uznaniem prawa do pracy w znaczeniu prawa do zatrudnienia na konkretnym miejscu pracy argumentując, że prawo takie stałoby w sprzeczności i nie dałoby się pogodzić z wolnością wyboru miejsca pracy. Takie subiektywne prawo pociągałoby za sobą automatycznie konieczność przyjęcia przydzielonego miejsca pracy. W konsekwencji zniesiona zostałaby możliwość wyboru miejsca pracy i miejsca zatrudnienia. J. Messner pisał: „Prawo do zatrudnienia (*das Menschenrecht auf Arbeit*) mogłoby państwo tylko wówczas gwarantować, gdyby było zarówno panem środków produkcji jaki i inwestowanej pracy, to znaczy, gdyby było w stanie zdecydować jak i gdzie robotnicy powinni zostać zatrudnieni. Zasada prawa naturalnego stanowiąca podłoże własności prywatnej i zasada prawa naturalnego regulująca wolnością pracy wykluczają prawo do zatrudnienia”.¹⁵ Z tego powodu J. Messner wraz z innymi przedstawicielami nauk społecznych przyjmujących istnienie prawa naturalnego opowiadał się tylko za uznaniem prawa do pracy (*das Menschenrecht zur Arbeit*), a nie do zatrudnienia.

Skoro jednak ten rodzaj określenia „prawo do pracy” w znaczeniu „prawa do zatrudnienia” został wprowadzony do współczesnego ustawodawstwa poszczególnych krajów jak i międzynarodowych deklaracji, nie ma powodów, aby podzielać obawy J. Messnera, co do możliwości błędnej jego interpretacji.¹⁶ Współcześnie przyjmuje się, że prawo do pracy w ramach systemu gospodarki rynkowej nie oznacza konkretnego roszczenia prawnego. Nawet wtedy, gdy prawo do pracy zostaje podniesione do rangi zapisu konstytucyjnego, nie oznacza ono roszczenia prawnego, w tym znaczeniu, że obywatel mógłby zaskarżyć państwo o brak realizacji przysługującego mu prawa. Przeciwnie jest ono jedynie rodzajem społecznego zadania, czy apelu skierowanego do pracodawców i pracowników, a także do społeczeństwa i sił politycznych o podjęcie niezbędnych środków gwarantujących pełne zatrudnienie.¹⁷

D. Mieth reprezentuje pogląd, że współczesne prawo do pracy nie może zostać ideologicznie tak rozbudowane i rozumiane, że stanowi ono samo przez

¹⁵ „Ein Recht auf Arbeit könnte der Staat nur garantieren, wenn er Herr über die Produktionsmittel zugleich aber auch Herr über den Arbeitseinsatz wäre, nämlich, wenn er zu bestimmen vermöchte, wie und wo die Arbeiter beschäftigt werden sollen. Das naturrechtliche Ordnungsprinzip des Privatseigentums und gleicherweise das naturrechtliche Prinzip der Arbeitsfreiheit schließen ein Recht auf Arbeit aus” J. M e s s n e r, *Das Naturrecht. Handbuch der Gesellschaftsethik Staatsethik und Wirtschaftsethik*, Innsbruck-Wien-München 1966, s. 1093

¹⁶ Por. O. N e l l - B r e u n i n g, *Arbeit vor Kapital. Kommentar zur Enzyklika Laborem exercens von Johannes Paul II.*, Wien-München-Zürich 1983, s. 47; F. H e n g s b a c h, *Die Arbeit hat Vorrang*, Mainz 1982, s. 65-66

¹⁷ Por. R. W e i l e r, *Wirtschaftsethik*, Graz 1993, s. 109

się roszczenie do wszystkiego, co gwarantuje współcześnie rozumiany standard życia, ponieważ w rzeczywistości ogranicza się ono tylko do tego, co najbardziej konieczne tzn. prawa do zdobycia ekonomicznych środków, które zaspokajają najbardziej podstawowe potrzeby.¹⁸ W tym sensie uczył już Paweł VI, że pod prawem do pracy rozumie się powinność państwa i wszystkich instytucji odpowiedzialnych za życie społeczne do podjęcia wszystkich możliwych działań w celu zabezpieczenia i utrzymania istniejących miejsc pracy.¹⁹

Zapewnienie wszystkim ludziom korzystania z prawa do pracy jest jednym z doniosłych postulatów głoszonej przez Jana Pawła II „Ewangelii pracy”. Postulat ten wypływa z faktu, „że praca jest dobrem godziwym, czyli odpowiadającym godności człowieka, wyrażającym tę godność i pomnażającym ją”.²⁰ Potrzeba pracy i dobro godziwe pracy, które odpowiada naturze człowieka, urzeczywistnia ją i rozwija, tworzy treść prawa do wykonywania pracy.²¹ Zawiera się w nim aspekt pozytywny, uprawnienie do wykonywania pracy i negatywny, uprawnienie do tego, żeby nikt nie przeszkadzał w jej wykonywaniu i nie stosował przymusu pracy.²²

Niezależnie od tego czy własność środków produkcji należy do prywatnego właściciela czy do państwa, prawo do pracy uznać należy za podstawowe prawo człowieka.²³ Prawo to znajduje swoje uzasadnienie – zdaniem papieża – nie tylko w tym, że praca jest sposobem zdobywania środków do życia, ale także i w zasadzie powszechnego przeznaczenia i użytkowania dóbr.²⁴ Prawo do pracy jest konieczną konsekwencją istnienia.

Jest to prawo naturalne, niezbywalne, powszechne i obiektywne.²⁵ W przemówieniu na Anioł Pański w Castel Gandolfo papież uczył: „Praca jest prawem, jest wielkim podstawowym prawem człowieka [...]. I jako takie musi być chronione w społeczeństwie, nawet gdyby zaistniał ewentualny konflikt z

---

¹⁸ Por. D. M i e t h, *Arbeit und Menschenwürde*, jw., s. 30

¹⁹ Por. O. N e l l - B r e u n i n g, *Arbeit vor Kapital*, jw. s. 47

²⁰ LE, 9.

²¹ Por. O. N e l l - B r e u n i n g, *Prawo do pracy*, jw. s.44

²² Por. F. J. M a z u r e k, *Prawo do pracy*, jw. s. 208

²³ Por. K. D i r s c h m i e d, *Das soziale Grundrecht. Recht auf Arbeit*, jw. s. 39

²⁴ Por. LE, 14.

²⁵ J. M a j k a, *Etyka życia gospodarczego*, Wrocław 1982, s. 147; J. M a j k a, *Katolicka nauka społeczna*, Rzym 1986, s. 378; J. M a j k a, *Rozważania o etyce pracy*, Wrocław 1986, s. 156. Por. C z. S t r z e s z e w s k i, *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1985, s. 594; C z. S t r z e s z e w s k i, *Praca ludzka*, Lublin 1978, s. 237; C z. S t r z e s z e w s k i, *Dziesięć lat nauczania społecznego Jana Pawła II*, w: *Kościół w służbie człowieka*, W. T u r e k, J. M a r i a n s k i (red.), Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1990, s. 71.

innymi prawami”.²⁶ Jan Paweł II uznaje prawo do pracy za podstawowe prawo człowieka, które wszystkim ludziom umożliwi osiągnięcie takiego samego standardu życia, a tym samym usuwa ródło konfliktów społecznych wywołanych powiększającą się dysproporcją między bogatymi i biednymi.²⁷ W przemówieniu do robotników w Porto Jan Paweł II uczył: „Pracować, znaczy czynnie włączyć się w proces rozwoju ludzkiego [...] Osoba ludzka posiada wrodzone pragnienie współdziałania w wielkich przedsięwzięciach wspólnoty, w którą jest wszczepiona”.²⁸ Człowiek przyczynia się do postępu ludzkości przez pracę, która jest jego naturalnym powołaniem. Dlatego podstawową troską wszystkich rządzących i przywódców musi być zapewnienie pracy. „Każdy człowiek musi mieć możliwość wypełnienia do końca swego ludzkiego powołania, to jest stania się w Chrystusie współtwórcą wraz z Bogiem. Człowiek staje się bardziej człowiekiem poprzez dobrowolnie przyjętą i wykonaną pracę”.²⁹

Powołanie do pracy przekracza więc granice osobistych potrzeb i jest regulowane nakazem wszechstronnego rozwoju, potrzebami społecznymi oraz naturalnym dążeniem człowieka do przejawienia własnej twórczości jak również potrzebą tworzenia. Papież w swoich rozważaniach o prawie do pracy jako podstawowym prawie człowieka kontynuuje naukę Leona XIII, który w *Rerum novarum* uczył: „Praca jest konieczna, ponieważ do zachowania życia potrzebuje człowiek owoców pracy; sam zaś natura, której nie może być nieposłusznym, nakazuje staranie o życie”.³⁰ Godność osoby ludzkiej stanowi fundament, na którym opiera się prawo do pracy. Prawo do pracy jako prawo naturalne wypływa z faktu, że człowiek jest osobą. Z godności osoby ludzkiej wypływają bowiem prawa i obowiązki, które posiadają charakter nienaruszalny i niezbywalny.³¹

---

²⁶ Jan Paweł II, *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, Libreria Ed. Vaticana 1982, s. 426; Por. Johannes Paul II., *Zum Recht aller auf Menschenwürdiges Wohnen. Angelus am 9. Juni 1996*, L'Osservatore Romano (wyd. niemieckie) 26 (1996) nr 24, s. 1.

²⁷ Por. LE, nr 18; Por. Johannes Paul II., *Änderungen von Produktionssystemen muß den Menschen und seine Arbeit im Blickfeld haben. Internationales Treffen für Gewerkschaftsvertreter auf Einladung des Päpstlichen Rates für Gerechtigkeit und Frieden. Ansprache von Johannes Paul II. am 2. Dezember 1966*, L'Osservatore Romano (wyd. niemieckie) 27 (1997) nr 3, s. 8; O. Nell Breuning, *Soziallehre der Kirche. Erläuterungen der lehramtlichen Dokumente*, jw. s. 255.

²⁸ Jan Paweł II, *Przemówienie do robotników w Porto (1982.05.15)*, w: *Jan Paweł II w Portugalii, Hiszpanii, i Lourdes*, Warszawa 1986, s. 138.

²⁹ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. dla rolników w Legazpi (1981.02.21)*, w: *Jan Paweł II na Filipinach i w Japonii. Przemówienia i Homilie*, Warszawa 1986, s. 133.

³⁰ *Rerum novarum*, 34; Por. F. Hansbach, *Die Arbeit hat Vorrang*, jw. s. 67.

³¹ Por. R. Weiler, *Einführung in die katholische Soziallehre. Ein systematischer Abriß*, Graz-Wien-Köln 1991, s. 52.

Prawo do pracy znajduje także swoje uzasadnienie w prawie do wolności. Człowiek, który nie pracuje nie może w pełni zrealizować swej wolności. Istotnym elementem prawa wolności jest możliwość podejmowania odpowiedzialności. Człowiek, który nie jest zdolny do podjęcia odpowiedzialności, nie jest faktycznie wolny. Musi więc mieć możliwość podejmowania odpowiedzialności a możliwość tę daje mu praca. Daje mu ona także wolność w sensie niezależności, gdyż umożliwia mu zabezpieczenie środków do życia. Przez własny wysiłek daje mu pewien zakres swobody działania i uczestnictwa w życiu społecznym, możliwość jego współtworzenia. Praca czyni człowieka współtwórcą dobra społecznego.³²

Realizacja tego prawa i jego ochrona przebiegała i przebiega różnie w zależności od struktur społeczno-gospodarczych, rozwoju społeczno-gospodarczego, rozwoju techniki, oznacza to, że jest ona uwarunkowana historycznie. Podobnie historycznie uwarunkowane jest zagrożenie tego prawa. Występuje ono w każdym z tych ustrojów gospodarczo-społecznych, w których przyznaje się priorytet rzeczy przed osobą i kapitału przed pracą.³³

Tak rozumiane prawo do pracy jako podstawowe prawo człowieka jest zdaniem papieża programem czekającym na realizację we współczesnym świecie. Podczas przemówienia do chrześcijańskich robotników papież powiedział: „Przede wszystkim wyrażam moje żywe pragnienie, ażeby każdemu człowiekowi zagwarantowane zostało prawo do pracy. Aktualna sytuacja narodowa i międzynarodowa jest dzisiaj tak trudna i skomplikowana, że nie można łatwo jej rozwoju przewidzieć. Ponieważ jednak praca oznacza życie, radość, wkład, korzyść, chcemy jej życzyć każdemu”.³⁴

4. PRAWO DO PRACY JEST SPOŁECZNYM I PODMIOTOWYM PRAWEM CZŁOWIEKA

Prawo do pracy i inne prawa z nim związane zaliczane są w naukach prawnych do grupy praw społecznych. F. Furger pisze, że prawo do pracy należy zaliczyć do tych praw społecznych, które nie tylko przez władzę

---

³² J. M a j k a, *Etyka życia społecznego*, jw. s. 148. Por. J. M a j k a, *Rozważania o etyce pracy*, jw. s. 156

³³ Por. LE, 13; RH, 16; J. O z d o w s k i, *Godność pracy ludzkiej w nauczaniu Jana Pawła II*, *Chrześcijańskie w świecie* (1980) nr 94, s. 13

³⁴ „Vor allem spreche ich den lebhaften Wunsch aus, daß jedem Menschen das Recht auf Arbeit gewährleistet wird. Die nationale und internationale Lage ist heute so schwierig und kompliziert, daß man nicht einfältig darüber hinwegsehen kann. Aber da Arbeit Leben, Freude, Einsatz, Interesse, Sinn bedeutet, wollen wir sie für jeden wünschen”. K. W o j t y l a, J o h a n n e s P a u l I I., *Von der Königswürde des Menschen*, Stuttgart 1980, s. 262

publiczną winny być zagwarantowane, lecz domagają się od niej aktywności politycznej zmierzającej do utrzymania i tworzenia nowych miejsc pracy.³⁵

Prawa społeczne są różnie rozumiane. Przy ich określeniu bierze się pod uwagę bądź podmioty uprawnione, bądź też rolę państwa przy ich realizacji. Są autorzy, którzy uważają, że prawa społeczne przysługują tylko pewnym grupom. Ludzie starzy, chorzy, inwalidzi, matki pracujące, bezrobotni tworzą swoistego rodzaju grupy, potrzebujące pomocy ze strony państwa.³⁶ Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris* wskazuje, że względy sprawiedliwości mogą niekiedy wymagać, aby sprawujący władzę w państwie otaczali bardziej troskliwą opieką obywateli niższych warstw społecznych, którzy sami nie mogą odpowiednio zabiegać o swoje prawa.³⁷ Określenie praw społecznych człowieka na podstawie kryterium pewnej kategorii ludzi jest niewystarczające ponieważ nie obejmuje wszystkich ludzi i wszystkich ich praw jak np. prawa do pracy, partycypacji.³⁸

T. Tomandl biorąc pod uwagę rolę państwa przy urzeczywistnianiu praw społecznych pisze: „Przez prawa społeczne będziemy rozumieli tylko takie podstawowe prawa, których treść zobowiązuje organy władzy państwowej do aktywnego wspierania człowieka”.³⁹ Określenie to sugeruje, że ochrona praw społecznych, a w tym prawa do pracy jest obowiązkiem państwa. Jego zdaniem prawa społeczne są nierozzerwalnie związane z zasadą równości a ich znaczenie polega na przeniesieniu postulatów egalitarnych w sferę praktycznego życia. Chodzi tu o usuwanie skrajnego niedostatku i stworzenie pewnego minimum równości.

Stanowisko Tomandla nie jest odosobnione, wręcz przeciwnie – prawie powszechnie uznane chociaż nie bez zastrzeżeń.⁴⁰ Do najczęściej zgłaszanych zastrzeżeń należą: państwo nie jest jedynym podmiotem zobowiązanym do realizacji praw społecznych, są nimi także np. związki zawodowe, oraz nie wszystkie prawa społeczne wymagają aktywnego udziału państwa jak prawo do zrzeszenia czy prawo do strajku.

E. Grisel uważa, że prawa społeczne człowieka da się określić przez wskazanie na przedmiot, który posiada trzy wymiary: społeczny, gospodarczy

³⁵ Por. F. F u r g e r, *Moral oder Kapital*, Benzinger-St. Gabriel-Mödling 1992, s. 163,

³⁶ E. G r i s e l, *Les droits sociaux*, Zeitschrift für schweizerisches Recht 92 (1973) z. 1, s. 93

³⁷ *Pacem in terris*, 56

³⁸ Por. F. J. M a z u r e k, *Wolność pracy, przedsiębiorstwo, uczestnictwo*, jw. s. 52

³⁹ „Wir werden daher als soziale Grundrechte nur solche Grundrechte verstehen, deren Inhalt die Verpflichtung von Gemeinschaftsorganen zur aktiven Förderung von Menschen ist.” T h. T o m a n d l, *Der Einbau sozialer Grundrechte in das positive Recht*, Recht und Staat 1967 nr 337-338, s. 5

⁴⁰ Por. P h. A l s t o n, *Development and the Rule of Law*, w: *Development, Human Rights and Rule of Law*, Oxford 1981, s. 50

i kulturalny.⁴¹ Takie ujęcie praw społecznych umożliwia nie tylko rozróżnienie pomiędzy prawami wolnościowymi a społecznymi, ale i pomiędzy samymi prawami społecznymi. Pozwala wyodrębnić w nich prawa społeczne gospodarcze i kulturalne. F. J. Mazurek uważa takie ujęcie za najbardziej trafne i przyjmuje, że przez prawa społeczne należy rozumieć te prawa, które dotyczą spraw społecznych, gospodarczych i kulturalnych, uprawniają członków społeczności i grupy pośrednie do aktywnego brania udziału w tworzeniu dóbr gospodarczych, kulturalnych oraz usług i korzystania z nich, a które zobowiązują państwo do stwarzania warunków pełnego rozwoju osobowego człowieka i ochrony tych praw.⁴² Ujęcie to wskazuje zarówno na podmioty uprawnione, jak i na przedmiot tzn. wartości społeczne, gospodarcze, kulturalne. Prawa społeczne są więc zbiorem wymagań jakie człowiek lub grupa ludzi mogą stawiać społeczności, by zapewniła im środki niezbędne do prowadzenia życia godnego człowieka.

Jan Paweł II w „Ewangelii pracy” uznaje prawo człowieka do aktywnego udziału w kształtowaniu życia w wymienionych dziedzinach za podstawowe prawo człowieka, dlatego domaga się, żeby było ono zawarte w samej definicji praw społecznych.⁴³

Przy charakteryzowaniu praw społecznych wskazuje się, że są one dynamiczne, ponieważ zobowiązują one władzę państwową do aktywnego zaangażowania się na rzecz ich realizacji. Dynamizm praw społecznych nie oznacza jednak tylko uaktywnienia państwa. W takim przypadku przyznawało by się osobie ludzkiej jedynie stan pasywny i pomijało rolę grup pośrednich w ochronie praw społecznych. Zdaniem „Ewangelii pracy” głoszonej przez Jana Pała II przy określaniu praw społecznych należy zaznaczyć aktywną rolę jednostek i wysunąć je nawet przed państwo oraz dowartościować grupy pośrednie. Dla Papieża pogląd, że każdy człowiek posiada godność i nienaruszalne prawa jest rozstrzygający dla całego rozumienia życia społecznego. Społeczeństwo w całości nie tworzy się od góry do dołu tzn. od władzy do przyjmujących rozkazy, lecz zgodnie z zasadą pomocniczości tworzy się je od dołu do góry. Do praw społecznych które omawia, wyjaśnia i których się domaga zalicza także prawo do pracy.⁴⁴

---

⁴¹ E. G r i s e l, *Les droits sociaux*, Zeitschrift für Schwewizerisches Recht 92 (1973) z. 1, s. 96

⁴² Por. F. J. M a z u r e k, *Wolność pracy, przedsiębiorstwo, uczestnictwo*, jw. s. 54; F. J. M a z u r e k, *Prawo do pracy*, w: *Laborem exercens. Powołany do pracy*, jw. s. 212; F. J. M a z u r e k, *Prawa ludzi pracy w encyklice „Laborem exercens”*, jw. s. 167-168

⁴³ Por. F. J. M a z u r e k, *Prawo do pracy*, jw. s. 212

⁴⁴ Por. A. R a u s c h e r, *Prawa człowieka w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Kościół w służbie człowieka*, W. T u r e k, J. M a r i a ń s k i (red.), Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1990, s. 90

Wielu autorów uważa, że prawa społeczne, do których należy także prawo do pracy mają charakter relatywny, wolnościowe zaś absolutny.⁴⁵ Relatywność praw społecznych przejawiać się ma w tym, że po umieszczeniu ich w konstytucji, z racji na ich ogólne sformułowanie, nie mogą one być bezpośrednio stosowane, lecz konieczne jest ich bliższe uszczegółowienie w aktach prawnych pozakonstytucyjnych. Ponadto ich realizacja zależy od warunków społecznych kraju. Stan gospodarczy kraju stawia granice ich urzeczywistnieniu.⁴⁶

Nie ulega wątpliwości, że realizacja praw społecznych, do których należy prawo do pracy, zależy nie tylko od rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, ale i światowego postępu. Dał temu wyraz Paweł VI w encyklice *Populorum progressio*, w której podkreśla, że korzystanie z praw człowieka zależy od ustroju społeczno-gospodarczego opartego na sprawiedliwości społecznej, jak i od struktur gospodarki światowej. Jan Paweł II podkreśla także, że korzystanie z praw społecznych, do których należy prawo do pracy, zależy od wielorakich przyczyn i okoliczności natury historycznej i cywilizacyjnej, ale równocześnie zwraca uwagę, że sytuacja ta „posiada obiektywne znamiona niesprawiedliwości i krzywdy społecznej”⁴⁷ Oznacza to, że praw wolnościowych i społecznych nie można rozdzielać, stanowią one integralną całość.⁴⁸ Łączy je uniwersalna wartość osoby ludzkiej.⁴⁹ F. Mazurek wskazuje na fakt współzależności, integralności i wzajemnego przenikania się praw społecznych z wolnościowymi. W prawach wolnościowych występują elementy praw społecznych i odwrotnie jak np. w prawie do pracy. „Treścią tego prawa jest przecież wolność podejmowania pracy i wolność jej wyboru, ale także zakaz pracy przymusowej”.⁵⁰

„Ewangelia pracy”, która uznaje, że prawa człowieka wy wpływają z godności osoby ludzkiej, przyjmuje konsekwentnie, że tworzą one jedność, a więc są niepodzielne. Podstawą jedności praw człowieka jest godność osoby ludzkiej, ale ich treść ustala się w oparciu o potrzeby człowieka. Przez powiązanie praw człowieka z jego potrzebami wskazuje się na ich jedność. Jan Paweł II uznaje jedność praw wolnościowych i społecznych, do których należy prawo do pracy. Uczy on, że nie można mówić o wolności, jeśli człowiek nie posiada pracy tzn. nie może zrealizować prawa do pracy, która jest źródłem

⁴⁵ Por. Th. T o m a n d l, *Der Einbau sozialer Grundrechte in das positive Recht*, jw. s. 11

⁴⁶ Por. G. B r u n n e r, *Die Problematik der sozialen Grundrechte*, Tübingen 1971, s. 16

⁴⁷ J a n P a w e ł I I, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, Warszawa 1982, t. 2, s. 316

⁴⁸ F. J. M a z u r e k, *Pour l'integrale conception des Droits de l'Homme*, w: *Droits Humains. Enseignement et recherche*, Paris 1982, s. 113; Por. F. J. M a z u r e k, *Einheit der Menschenrechte, Gesellschaft und Politik*, 4 (1982), s. 6n.

⁴⁹ Por. R. W e i l e r, *Einführung in die katholische Soziallehre*, jw. s. 52

⁵⁰ F. J. M a z u r e k, *Zasady interpretacji praw społecznych człowieka*, jw. s. 226

utrzymania jego i jego rodziny. Wolność człowieka jest zagrożona, przez niesprawiedliwy podział dóbr, niekontrolowany rozwój przemysłu, przez wyzysk.⁵¹

W encyklice *Sollicitudo rei socialis* po raz pierwszy do praw wolnościowych zaliczone zostaje prawo inicjatywy gospodarczej. W istocie prawo to pozostaje w powiązaniu z prawem każdego człowieka do pracy i do troski o utrzymanie. Godnym uwagi jest to, że prawo inicjatywy gospodarczej ujmowane jest jako ważne nie tylko dla jednostki, ale i dla dobra wspólnego. Doświadczenie poucza, że negowanie tego prawa prowadzi do sparaliżowania aktywności człowieka jako podmiotu pracy.⁵² „Ewangelia pracy”, która stoi na stanowisku jedności praw człowieka przypisuje ważne miejsce w ramach praw społecznych prawu do pracy. Prawo do pracy nazywa prawem społecznym.

Prawo do pracy jest prawem podmiotowym. Prawa podmiotowe są różnie rozumiane. Celowo pomijamy ich interpretacje jako wykraczającą poza ramy tematu i przyjmujemy za F. Mazurek, że „prawa podmiotowe są to po prostu uprawnienia przysługujące człowiekowi.”⁵³ Autorzy orientacji liberalnej nie uznają prawa do pracy za prawo podmiotowe, ponieważ ich przestrzegania nie można dochodzić przed sądem. O. Nell-Breuning uważa także, że prawo do pracy nie jest uprawnieniem, lecz tylko nakazem dla państwa prowadzenia polityki pełnego zatrudnienia.⁵⁴ Podobny pogląd reprezentuje także O. Höffe zaznaczając, że prawo do pracy nie jest prawem podmiotowym.⁵⁵ Istnieje opinia, że prawa społeczne mogą być uznane za prawa podmiotowe w ustroju upaństwowionych środków produkcji, w którym państwo jest pracodawcą. Pogląd ten jest zgodnie reprezentowany przez myśl liberalną i marksistowską. „Ewangelia pracy” Jana Pawła II przyjmuje za kryterium specyfikujące prawo do pracy jako prawo podmiotowe nie możliwość dochodzenia tego prawa przed sądem, lecz godność osoby ludzkiej. „Prawo do pracy jest prawem podmiotowym, ponieważ nie jest wytworem ustroju, lecz wynika z godności osoby ludzkiej.”⁵⁶ Daje to podstawę Janowi Pawłowi II do stwierdzenia, że prawo do pracy jest prawem podmiotowym niezależnie od tego czy ustrój społeczno-gospodarczy oparty jest na własności prywatnej środków produkcji czy państwowej. Podczas pierwszej pielgrzymki do Polski mocno akcentował on

---

⁵¹ Por. Jan Paweł II, *Orędzie papieskie na światowy Dzień Pokoju*, Rzym 1985, s. 126

⁵² Por. *Sollicitudo rei socialis*, 15; Por. A. Rauscher, *Prawa człowieka w nauczaniu Jana Pawła II*, jw. s. 90

⁵³ F. J. Mazurek, *Prawo do pracy*, jw. s. 212; F. J. Mazurek, *Prawa ludzi pracy w encyklice „Laborem exercens”*, jw. s. 168

⁵⁴ Por. O. Nell-Breuning, *Prawo do pracy*, jw. s. 49

⁵⁵ Por. O. Höffe, *Le pape Jean Paul II et les Droits de l'Homme*, w: *Jean Paul II et les Droits de l'Homme*, Fribourg 1980, s. 30

⁵⁶ T. Borutka/J. Mazur/ A. Zwoliński, *Katolicka nauka społeczna*, jw. s. 257

to prawo zwłaszcza w odniesieniu do rolników. Chociaż rozwój ekonomii prowadzi nas w innym kierunku, chociaż postęp upatruje się w uprzemysłowieniu, to przecież prawo do ziemi nie przestaje być podstawą zdrowej ekonomii i socjologii. „To jest moi drodzy, wielkie, podstawowe prawo człowieka: prawo do pracy, a także prawo do ziemi”.⁵⁷ W homilii wygłoszonej w Des Moines (Stany Zjednoczone) wzywał do dzielenia się owocami ludzkiej pracy, wzajemnej pomocy oraz „obrony prawa do pracy ludności wiejskiej, bo każda osoba ma prawo do pożytecznego zatrudnienia”.⁵⁸

Do sformułowania prawa do pracy jako prawa podmiotowego skłaniają Jana Pawła II dwa powody: wartość pracy i potrzeba pracy. Prawa człowieka są uprawnieniami do jakiejś wartości. Praca jest jedną z podstawowych wartości. W *Laborem exercens* zaznacza, że praca jest dobrem godziwym tzn. dobrem, które odpowiada godności człowieka, wyraża tę godność i ją pomnaża.⁵⁹ W każdej ze swej postaci praca zasługuje na szczególny szacunek, „ponieważ za każdą pracą stoi zawsze żywy podmiot: osoba ludzka. Stąd praca bierze swą wartość i godność”.⁶⁰ Praca odczuwana jest też przez człowieka jako potrzeba. Człowiek doświadcza potrzeby tworzenia dobra, piękna, wzbogacania życia własnego i społecznego. Jest ona potrzebą elementarną mimo, że wiąże się z trudem.⁶¹ „Dla każdego i dla wszystkich jest ona środkiem do zapewnienia życia, życia ich rodzin i ich podstawowych wartości: jest ona także drogą ku lepszej przyszłości, drogą postępu, drogą nadziei”.⁶²

Godność osoby ludzkiej oraz wartość pracy jako dobra godziwego, które odpowiada powołaniu człowieka i je urzeczywistnia, konstytuują treść prawa do wykonywania pracy i pozwalają na sformułowanie tego prawa jako prawa podmiotowe. Jeśli urządzenie własności nie stwarza możliwości korzystania z prawa do pracy, to należy dokonać jego reformy „pod kątem jak najszerszej rozumianych praw człowieka”.⁶³ Jest to konsekwencja stanowiska zawartego w dokumentach społecznego nauczania Kościoła, w dokumentach ONZ i konwencjach przyjętych przez Unię Europejską, które uznaje, że podstawą praw człowieka jest godność osoby ludzkiej. Prawo to znajduje uzasadnienie

⁵⁷ Jan Paweł II, *Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski (W Nowym Targu 1979.06.08). Przemówienia. Dokumentacja*, Poznań-Warszawa 1979, s. 169

⁵⁸ Jan Paweł II, *Jan Paweł II w Irlandii i Stanach Zjednoczonych. Przemówienia i homilie*, Warszawa 1981, s. 228

⁵⁹ LE, nr 9

⁶⁰ Jan Paweł II, *Przemówienie na 68 sesji Międzynarodowej Organizacji Pracy (Genewa 1982.06.15)*, w: *Jan Paweł II w Austrii i Szwajcarii. Przemówienia i homilie*, J. Sobiepan (red.), Warszawa 1988, s. 358

⁶¹ Por. LE, nr 27

⁶² Jan Paweł II, *Przemówienie na 68 sesji Międzynarodowej Organizacji Pracy*, jw. s. 362

⁶³ LE, nr 14

nie tylko w tym, że praca jest sposobem zdobywania środków do życia, ale także w zasadzie uniwersalnego przeznaczenia dóbr i w prawie do ich powszechnego używania.

5. MIĘDZYNARODOWY KONTEKST PRAWA CZŁOWIEKA DO PRACY

Prawa człowieka posiadają charakter powszechny w podwójnym znaczeniu: przysługują one każdemu człowiekowi, oraz ich ochrona domaga się solidarnej współpracy wszystkich narodów. Kwestia społeczna stała się kwestią o zasięgu światowym.⁶⁴ Prawa człowieka są więc według Jana Pawła II kryterium humanizmu ustroju społeczno-gospodarczego.⁶⁵ Papież ujmuje prawa solidarnościowe i społeczne a więc prawa człowieka pracującego na tle struktur gospodarki światowej. Struktury gospodarki światowej i związane z nią międzynarodowe korporacje są według niego pracodawcą pośrednim, ponieważ warunkują sytuację ludzi pracy w wymiarze globalnym.⁶⁶

Zdaniem Jana Pawła II istnieją rażące dysproporcje pomiędzy krajami rozwijającymi się i rozwiniętymi (Południe i Północ a także Zachód i Wschód), które wciąż się powiększają. „Pierwszym stwierdzeniem negatywnym, jakie trzeba uczynić, jest utrzymywanie się, a często powiększanie, przedziału pomiędzy obszarem tak zwanej rozwiniętej Północy a obszarem Południa, będącego na drodze rozwoju”.⁶⁷ Dysproporcje ekonomiczne i społeczne między krajami wysoko-uprzemysłowionymi a krajami rozwijającymi się nieustannie się powiększają, przez co zagrożona zostaje jedność rodziny ludzkiej.⁶⁸

Dobrobyt krajów rozwiniętych jest wynikiem nie tylko dobrej organizacji pracy, wysoko rozwiniętej technologii, ale także wyzysku dokonanego na drodze dyktowania niesprawiedliwych warunków wymiany i niesprawiedliwego międzynarodowego podziału pracy. Istniejące obecnie struktury międzynarodowego podziału pracy były kształtowane zgodnie z potrzebami i interesami mocarstw kolonialnych. Kolonie były traktowane głównie jako dostawcy surowców. Paweł VI w *Populorum progressio* przypomniał ten fakt wskazując, że mocarstwa kolonialne nie jeden raz szukały tylko własnego interesu, własnej potęgi i że ich odejście pozostawiło stan ekonomiczny danego

---

⁶⁴ „Kwestia społeczna stała się o wiele bardziej złożona właśnie dlatego, że osiągnęła wymiary światowe”. Jan Paweł II, SRS, nr 14

⁶⁵ Por. RH, nr 17

⁶⁶ Por. F. J. M a z u r e k, *Prawo do pracy w encyklice*, jw. s. 223

⁶⁷ SRS, nr 14

⁶⁸ R. W e i l e r, *Die soziale Botschaft der Kirche*, jw. s. 68. Por. J. M a j k a, *Encyklika Sollicitudo rei socialis. Komentarz*, Wrocław 1988, s. 120

kraju w niekorzystnych warunkach, opartych na wydajności jednej tylko uprawy, której drogi rozwoju uległy nagłym i szybko idącym zmianom.⁶⁹

H. Senghaas uważa, że istnieje przyczynowy związek pomiędzy tak ukształtowanym, międzynarodowym podziałem pracy a wewnętrznymi strukturami gospodarczymi zarówno w metropoliach, jak i peryferiach. Metropolie narzuciły peryferiom monokulturową strukturę gospodarczą i dyktują na rynkach światowych niesprawiedliwe warunki wymiany, kierując się zasadą zysku.⁷⁰ Biorąc pod uwagę ten niekorzystny stan rzeczy Jan Paweł II uczy, że należy koniecznie napiętnować istnienie mechanizmów ekonomicznych finansowych i społecznych, które w sposób bezpośredni lub pośredni doprowadzają do zdławienia lub uzależnienia gospodarki krajów słabiej rozwiniętych.⁷¹

Prawa człowieka i zasada powszechnego przeznaczenia dóbr domagają się zmian struktur gospodarczych zarówno w peryferiach jak i w centrach. Żądanie tych zmian formułowane jest dziś pod hasłem „o nowy ład gospodarki światowej”⁷² Dostrzegana potrzeba zmian może „przynieść poprawę losu i nadzieję milionom ludzi, którzy dziś żyją w warunkach nędzy uwłaczającej godności człowieka”.⁷³ Zdaniem Papieża postulat zmian struktur gospodarki światowej jest nie tylko postulatem moralnym, ale także gospodarczym, ponieważ rozwój i dobrobyt jednego narodu jest równocześnie przyczyną rozwoju i dobrobytu innych narodów i gwarancją utrzymania pokoju. „Zbyt wielkie nierówności gospodarcze, społeczne i kulturalne między narodami powodują napięcia i niezgodę i zagrażają pokojowi”⁷⁴ Stanowią one poważne zagrożenie dla jedności świata oraz jedności rodzaju ludzkiego.⁷⁵

„Ewangelia pracy” Jana Pawła II wskazuje na międzynarodowe i transnarodowe korporacje jako na pracodawcę pośredniego. Zgromadziły one na wielką skalę środki produkcji, rozległą wiedzę techniczną i mechanizmy działania rynku oraz wypracowały wysoce korzystne dla siebie procesy transnarodowego podejmowania decyzji.⁷⁶ Międzynarodowe i transnarodowe korporacje stały się w szerokim zakresie podmiotem gospodarki światowej. Ponoszą one też odpowiedzialność za wciąż pogłębiającą się dysproporcję pomiędzy Północą a Południem. Korporacje te będą nadal stanowić część

⁶⁹ P a u l V I, *Populorum progressio*, 7

⁷⁰ H. S e n g h a a s, *Multinational Corporations and the Third World*, Journal of Peace Research XII (1975) nr 4, s. 257

⁷¹ Por. SRS, nr 16

⁷² F. J. M a z u r e k, *Prawo do pracy w encyklice*, jw. s. 224

⁷³ LE, nr 1

⁷⁴ P a u l V I, *Populorum progressio*, 76

⁷⁵ Por. SRS, nr 14

⁷⁶ Por. J. T i n b e r g e n, *O nowy ład międzynarodowy*, Warszawa 1978, s. 202

struktury gospodarki światowej i na nich spoczywa obowiązek zapewnienia pełnego zatrudnienia. W tym znaczeniu prawo do pracy posiada międzynarodowy wymiar ciągle czekający na realizację.⁷⁷

6. GWARANTEM REALIZACJI PRAWA DO PRACY JEST SOLIDARNE SPOŁECZEŃSTWO

Gerard van Wissen proponuje dwie możliwości rozwiązania problemu prawa do pracy w gospodarce. Pierwsze rozwiązanie dotyczy pracy zawodowej.⁷⁸ Znaczenie pracy zawodowej w życiu współczesnego człowieka podlega coraz większej relatywizacji. Początek wykonywania pracy zawodowej przypada na wiek późniejszy, niż to miało miejsce dotychczas, a rozpiętość czasowa jej wykonywania nieustannie się kurczy. Podobnemu procesowi redukcji podlega dotychczasowy tydzień pracy. Liczba godzin pracy systematycznie maleje. Mimo, że zauważa się w społeczeństwie stopniowy spadek znaczenia płatnej pracy zawodowej, to jednak jej ranga społeczna posiada ciągle jeszcze centralne znaczenie. W świadomości społecznej istnieje głęboko zakorzenione przeświadczenie, że płatna (zarobkowa) praca zawodowa stanowi ważny element godności osoby ludzkiej. Dlatego rozwiązania zmierzające do zapewnienia realizacji prawa do pracy, muszą uwzględniać szeroki dostęp społeczeństwa do płatnej pracy zawodowej.

Praca zarobkowa stanowi w życiu większości ludzi faktor o decydującym znaczeniu, ale nie jest ona ani jedynym, ani często także najsensowniejszym zajęciem życiowym. Wielu ludzi znajduje dzisiaj sensowne zajęcie odpowiadające ich godności, jako bezpłatni wolontariusze w zrzeszeniach, instytucjach, Kościołach. W rzeczywistości prawo człowieka do pracy jest w swej istocie czymś więcej niż regułą prawną, która znalazła poczesne miejsce w dokumentach prawnych o randze międzynarodowej. Prawo do pracy jest na pierwszym miejscu moralnym prawem człowieka do działania, które z punktu widzenia jednostki i społeczeństwa jest działaniem i zajęciem sensownym. Przekonanie to stanowi fundament, na którym „Ewangelia pracy” Jana Pawła II buduje chrześcijańską wizję przyszłości pracy w zakresie możliwości powszechnej realizacji prawa człowieka do pracy.

Aby ten cel osiągnąć, muszą zdanem Gerarda van Wissen zostać usunięte prawne przeszkody blokujące tworzenie nowych miejsc pracy. Regulacja prawna winna ograniczyć się jedynie do uregulowań związanych z warunkami

---

⁷⁷ Jan Paweł II, *Jan Paweł II w Wielkiej Brytanii i Argentynie. Homile i przemówienia*, A. Polikowski (red.), Warszawa 1989, s. 111. Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do robotników w Guadalajara*, w: *Jan Paweł II w Ameryce Łacińskiej*, Warszawa 1980, s. 130

⁷⁸ Por. G. van Wissen, *Gibt es ein Menschenrecht auf Arbeit?*, jw. s. 216-218

pracy odpowiadającymi ludzkiej godności oraz określającymi płacę minimalną. Zniesienie płacy minimalnej doprowadziłoby do tworzenia miejsc pracy lepiej opłacanych, a to zrodziłoby z kolei potrzebę podjęcia dodatkowych płatnych zajęć.

Ponieważ wzrost gospodarczy nie prowadzi automatycznie do wzrostu pełno-etatowych miejsc pracy, lecz wręcz przeciwnie – jak wykazała ostatnia praktyka gospodarcza – często je redukuje, dlatego rozwiązania należy szukać w tworzeniu pół, ćwierć etatowych lub nawet tylko kilkugodzinnych miejsc pracy. Dwa pół-etaty w jednym małżeństwie oznaczają posiadanie pełnopłatnego, jednego wynagrodzenia. Rozwiązanie takie zapewnia ponadto obojgu partnerom poczucie uczestnictwa w godności pełnoprawnego statusu społecznego. Nieodzownym warunkiem sukcesu powyższego planu będzie zarówno zniesienia nadgodzin jak i skrócenie aktualnego czasu pracy.

Innym rozwiązaniem proponowanym przez tego samego autora byłoby stworzenie „Ośrodków Stwarzających Stanowiska Pracy” (*Arbeitsbeschaffungsmaßnahme Stelle*), których celem byłoby tworzenie stanowisk pracy. W społeczeństwie jest wiele sensownych zajęć, na które brakuje pieniędzy. Wiele z tych czynności mogłyby przejąć Ośrodki Stwarzające Stanowiska Pracy. Takie stanowiska pracy mogłyby w ten sposób zostać opłacone, że bezrobotny otrzymywałby za wykonaną pracę określony dodatek do zasiłku. System Ośrodków powinien mieć na uwadze szczególnie młodocianych bezrobotnych. Gmina mogłaby takiemu Ośrodkowi powierzyć w swoich granicach troskę o młodocianych bezrobotnych. Każdemu z młodocianych bezrobotnych powinno być zaproponowane sensowne zajęcie przez Ośrodek, albo możliwość dalszego kształcenia. Kto ofertę zajęcia zaproponowaną przez Ośrodek zlekceważy, musi liczyć się z obniżeniem zasiłku. Całość przedsięwzięcia musi zostać tak pomyślana, aby nie zostały zniszczone przez Ośrodek regularne miejsca pracy.⁷⁹

Wobec bezsilności ustawodawczej współczesnego świata w odniesieniu do pełnej realizacji prawa do pracy proponuje „Ewangelia pracy” Jana Pawła II rozwiązanie problemu na płaszczyźnie prawno-moralnej w oparciu o zasadę solidarności, która domaga się dzielenia tym powszechnym dobrem, jakim jest praca. W świecie gospodarki rynkowej zdominowanym przez bezwzględną walkę konkurencyjną nowoczesne prawo do pracy powinno być zbudowane w

---

⁷⁹ Podobne stanowisko reprezentuje L. Neuhold, dla którego jednym z ważnych priorytetów gospodarczych i politycznych jest utworzenie sezonowych lub część-etatowych miejsc pracy dla młodzieży uczącej się zawodu i studiującej – nawet przy istniejącej wysokiej stopie bezrobocia – jako nieodzownego środka gospodarczej i socjalnej integracji. Por. L. N e u h o l d, *Anmerkungen zur Zukunft der Arbeit*, jw. s. 36

oparciu o etyczną zasadę solidarności i pomocniczości.⁸⁰ Prawo takie winno obejmować także zmodernizowane prawo fiskalne, rozumiane jako instrument sprawiedliwego rozłożenia kosztów oraz opracowanie prawa regulującego dostęp do minimalnej emerytury, niezależnie od liczby przepracowanych lat i wysokości świadczonych składek ubezpieczeniowych w momencie osiągnięcia wieku emerytalnego.⁸¹ Zakładając niemożliwość utrzymania obecnego wzrostu gospodarczego *ad infinitum* mogłoby spowodować dalsze obniżenie długości lat pracy, a również obniżenie wieku emerytalnego nowe impulsy w zakresie polityki zatrudnienia zamiast oczekiwać, aż dwie trzecie społeczeństwa utraci miejsca pracy. Pozytywne efekty takich posunięć odnotowały już niektóre kraje europejskie między innymi Hiszpania, Dania i Holandia.⁸²

Opracowanie nowoczesnego prawa pracy w oparciu o zasadę solidarności i pomocniczości będzie możliwe tylko wtedy, gdy państwo zobowiąże się zagwarantować jedynie podstawowe minimum socjalne i w sposób tak daleki, jak to jest tylko możliwe, wycofa się z ustawodawstwa regulującego prawo pracy i prawa socjalne.

DAS MENSCHENRECHT AUF ARBEIT IN DER MODERNEN MARKTWIRTSCHAFT

Z u s a m m e f a s s u n g

Die Veränderungen in den Strukturen der Weltwirtschaft, die zur internationalen Arbeitsverteilung führten, machten aus dem Recht auf Arbeit ein weltweites Problem. Dadurch bekam das Recht auf Arbeit einen internationalen Kontext, der auf eine globale Lösung wartet. Daher vertritt Johannes Paul II. die Meinung, daß die Wahrung der Rechte des arbeitenden Menschen zum Maßstab für den Humanismus jedes wirtschaftlichen und sozialen Systems wird. Wenn ein Wirtschaftssystem keine Möglichkeit der Nutzung des Rechtes auf Arbeit bietet, soll eine Reform durchgeführt werden.

Johannes Paul II. steht auf dem Standpunkt, daß alle Menschenrechte eine Einheit bilden und verbindet das Recht auf Arbeit mit jenen Rechten, die die menschliche Würde schützen. Er nennt sie „die Rechte des arbeitenden Menschen“ Das Recht auf Arbeit als Naturrecht steht, unabhängig davon, ob die Produktionsmittel einem Privateigentümer oder dem Staat gehören, jedem Menschen zu. Das „Evangelium der Arbeit“ anerkennt die Einheit der Freiheits- und Sozialrechte und schreibt dem Recht auf Arbeit die entscheidende Rolle zu. Das Recht auf Arbeit wird Sozialrecht genannt und auch als Recht auf Wirtschaftsinitiative betrachtet. Darüber hinaus

---

⁸⁰ Por. G. H. D o n n e r s m a r c k, *Ora & labora im 21. Jahrhundert*, Wirtschaftspolitische Blätter, 48 (2001) nr 1, s. 56-57

⁸¹ Por. E. d' A r o n, *Einfluß der Strukturwandels auf das Arbeitsrecht*, jw. s. 352

⁸² W roku 1993 stopa bezrobocia wynosiła w Danii 13%. Obecnie w skutek podjętych wyżej wymienionych społeczno-gospodarczych kroków spadła do ok. 6%. Podobne efekty w walce z bezrobociem może odnotować Holandia. Por. W. S e m m l e r / G. G r o h, *Perspektiven der Beschäftigung USA und Europa im Vergleich*, Wirtschaftspolitische Blätter 46 (1999) nr 3, s. 274

sieht der Papst, sowohl im natürlichen Bedürfnis nach Arbeit wie auch in ihrer Auffassung als Grundwert, ein subjektives Recht.

Ein neues Arbeitsrecht muß sich daher von der konservativen Grundhaltung seiner Protagonisten lösen und für sich abzeichnende künftige Entwicklungen Lösungen konzipieren, die sich mehr an der Privatautonomie orientieren und den Schutz des wirtschaftlich Schwächeren weg von Arbeitgebern und hin zur Solidargemeinschaft verlagern, etwa durch Schaffung von Grundversorgungsansprüchen (soziale Grund- oder Basisrente) gegenüber der Gemeinschaft. In einem am Wettbewerb orientierten sozioökonomischen Umfeld führt das Solidaritätsprinzip zunehmend zur Alimentierung der Wettbewerbsverlierer. Die bisherige Fiskalpolitik als Instrument der Umverteilung wird ergänzt durch eine primär über das Sozialrecht, geführte Umverteilung: Die Schaffung von Grundpensionsansprüchen, weitgehend abgekoppelt von der Anzahl der erworbenen Versicherungsmonate und Beitragsgrundlagen ab dem Erreichen eines bestimmten Lebensalters, bietet den Vorteil einer Umverteilung.

Unter der Annahme der Unmöglichkeit einer Aufrechterhaltung des bisherigen Wirtschaftswachstums „ad infinitum“ kann eine weitere Herabsetzung der Lebensarbeitszeit einerseits durch kürzere, aber flexiblere Arbeitszeiten und andererseits durch Herabsetzung des Pensionsantrittsalters tatsächlich beschäftigungspolitische Impulse zur Wahrung des Menschenrechtes auf Arbeit setzen, dies allerdings nur dann, wenn sich der Staat darauf beschränkt, soziale Grundversorgungsstandards zu garantieren und sich im übrigen aus dem Arbeits- und Sozialrecht weitgehend zurückzieht.